

8. Kavafis și poezia viitorului

EXPERIENȚA IPOTETICĂ. Despre Kavafis se vorbește astăzi ca despre un poet singular, imposibil de afiliat vreunui curent. Unii critici au descoperit în textele sale din perioada de tinerețe influențe simboliste și parnasiene, și poate că tocmai acesta a fost motivul pentru care poetul le-a renegat. În timpul vieții Kavafis a publicat 154 de poezii. După moartea sa au fost descoperite încă 72 de poezii inedite. Categoria poeziilor renegate e alcătuită din 27 de texte considerate de autorul lor nerealizate artistic. În raport cu propria sa creație, Kavafis este unul dintre cei mai exigenți poeți moderni. El este însă, în același timp, și un poet perfect conștient de valoarea operei sale.

Într-un *Autoencomiu* redactat în jurul anului 1930 el se consideră „un poet ultramodern, poet al generațiilor viitoare”. Textul conține în continuare o autocaracterizare de o neașteptată precizie, în care descoperim tocmai acele dimensiuni ale operei sale ce au stîrnit admirația exegeților:

În afara valorii lui istorice, psihologice și filosofice, sobrietatea stilului său, care atinge uneori laconicul, entuziasmul său măsurat ce captivează prin emoție cerebrală, fraza corectă, rezultat al unei firi aristocratice, ironia ușoară reprezintă elemente pe care le vor aprecia încă mai mult generațiile viitorului, îndemnate de progresul descoperirilor și de subtilitatea mecanismului lor cerebral¹¹⁴.

O atare conștiință de sine nu este poate atât de surprinzătoare la un poet care pune preț pe rațiune și luciditate. Într-unul din puținele sale texte teoretice (*Însemnări de poetică și morală*) Kavafis afirmă fără drept de apel: „Opera mea se adresează intelectului”¹¹⁵. În ce constă valoarea intelectuală, filosofică a poeziei sale explică poetul într-o scurtă scriere intitulată *Poetica* – în realitate un foarte concentrat tratat de *poietică* personală. Descoperim

aici că esențialul în poezie se află pentru Kavafis – ca și pentru Aristotel în vechime – în problematica adevărului și a posibilului.

Poetul Alexandriei e destul de aproape de un model al poeziei întemeiat pe *mimesis*, fie și numai prin faptul că vede în adecvarea textelor sale la o realitate exterioară naturii lor o condiție de existență. Ceea ce propune poezia în general, indiferent de motivațiile ei subiective, este o *experiență ipotetică*, valabilă și pentru alte persoane decît persoana creatorului.

Ce înseamnă această „experiență ipotetică”? Distincția lui Aristotel dintre istorie (care prezintă ceea ce s-a întîmplat) și poezie (care are în vedere ceea ce s-ar putea întîmpla) e – în viziunea lui Kavafis – anulată. Istoria se identifică cu „întîmplările trăite”, cu experiențele personale ale poetului, iar ceea ce la Aristotel se opune istoriei este, la Kavafis, spațiul imaginației individuale, al posibilului subiectiv. Poezia se naște deopotrivă din cele două spații: din realitatea eului și din posibilul subiectivității colective.

În conștiința celui care scrie, posibilul se prezintă sub forma unor „situații mentale”, la care nu se poate ajunge decît prin cunoașterea celorlalți. Poezia beneficiază de această cunoaștere care devine și un argument al adevărului ei. „Experiența ipotetică” este o experiență trăită (sentimental sau mental) de persoana poetului care-și așteaptă confirmarea în persoana unui cititor prezent sau viitor. Iată ce spune Kavafis:

...poemele pe care le scriem, chiar dacă nu sînt adevărate pentru viața noastră de acum, sînt adevărate pentru alte vieți [...], bineînțeles nu în general, ci în particular –, iar cititorul căruia i se potrivește poemul îl acceptă și-l simte¹¹⁶.

Ideea acestei posibile coincidențe între experiențele particulare de viață ale celui care scrie și trăirile celui care citește e recurentă în însemnările poetului. Atunci cînd el compară propria sa activitate cu munca unui croitor, nu are în vedere – cum s-ar putea crede – ideea unei poezii artisanale, rezumate la meșteșug.

Și de data aceasta, esențială i se pare potrivirea dintre formă (costumul croitorului, textul poetului) și cel care se servește de ea. Textul poetului, ca și produsul croitorului, este un unicat cu o destinație restrânsă:

...eu scriu poeme care pot să se potrivească, *to fit* – unui caz (poate și la două-trei). Dacă poemele mele nu au aplicare generală, au măcar una parțială. Aceasta nu e puțin lucru. Adevărul lor este astfel garantat¹¹⁷.

Putem reveni încă o dată la Aristotel, pentru a constata că unul dintre principiile generale ale mimesisului, cel al verosimilității, devine în cazul lui Kavafis un principiu *sui generis*. Pentru ca un poem să fie viabil, este suficient ca el să se adreseze și doar câtorva cititori care au cunoscut aceeași experiență reală pe care a cunoscut-o și poetul.

POEZIA, ADEVĂRUL ȘI ZĂDĂRNICIA. Ajungem și la mult discutata problemă a caracterului criptic al poeziei lui Kavafis. A vedea în poetul grec un ermetic de felul lui Mallarmé sau Valéry ar fi o mare eroare. De fapt, lucrurile nici nu pot fi împinse atât de departe. Toate cele constatate pînă acum arată, sper, cu destulă claritate că poezia lui Kavafis se construiește pe o componentă tranzitivă, deși nu în regimul transparenței. Putem vorbi aici, cel mult, despre o *tranzitivitate opacă*, dar nu despre ermetism. Kavafis însuși, atunci cînd afirmă că opera sa „nu are sens definit” și că ea „este o simplă sugestie”, e departe de vagul și indefinitul simbolist.

El se gîndește încă o dată la cititor și la experiențele sale particulare ale vieții în funcție de care se realizează lectura. Valorizarea experiențelor celui care scrie ține de imediatul creației, astfel încît un poem, chiar dacă adevărat în momentul scrierii lui, poate deveni în timp, pentru autorul lui, necreditabil, prin pierderea motivației inițiale. Și totuși, dacă, în perspectivă, sentimentele poetului „se vor potrivi sentimentelor trăite de alții”,

poemul rămîne adevărat. Adevărul nu este al celui care scrie, ci al celui care citește.

Arta nu are un caracter durabil și exponențial, ci un caracter, am putea spune, situațional. Ea nu vorbește despre om în general, ci despre individualități reale și posibile, despre sensibilitatea umană vie. Sensibilitatea umană față de real e inepuizabilă și irepetabilă – sugerează Kavafis. O sensibilitate deviantă ca a sa – deviantă și erotic, cum știm – produce o poezie criptică din punct de vedere biografic, însă obiectivă, transparentă, dacă ea „suportă adaptarea la alte sentimente – conexe – sau situații sentimentale”¹¹⁸ aparținînd cititorului.

Să notăm ca o concluzie a acestui examen că felul în care Kavafis gîndește rosturile poeziei e și o încercare de a se salva de „zădărnicia lucrurilor omenești”. Orice poet trebuie să lupte cu propriul său sentiment al zădărnicii existenței, care, într-un fel, e constitutiv naturii sale umane, perisabilă și precară prin definiție. „Opera nu e zadarnică, dacă lăsăm deoparte individul și examinăm omul”¹¹⁹ e o afirmație prin care Kavafis caută o justificare propriei sale poezii. Poetul crede în această justificare cu atît mai mult, cu cît zădărnicia actelor umane e o temă esențială atît a poemelor sale cu subiect istoric cît și a celor legate de propriul său prezent.

Un poem care vorbește despre „adevărul ipotetic” și despre sentimentul zădărnicii, într-un discurs personal nelocalizat, care transcende timpurile, este *Orașul*:

*Ai spus: „Mă voi duce-ntr-o altă țară, pe-o altă mare.
 Un alt oraș îmi va apare mai bun decît acesta.
 Orice efort al meu e aici condamnat;
 și inima îmi zace îngropată – ca un cadavru.
 Pînă cînd să-mi știu spiritul în acest marasm?
 Peste tot unde privirea mi-o îndrept, peste tot
 nu văd decît negrele ruini ale vieții mele,
 aici unde am trăit atîția ani, i-am distrus și i-am irosit”
 Noi locuri nu vei afla, și nici alte mări.
 Orașul te va urma: pe-aceleași străzi te vei roti,*

prin aceleași cartiere vei îmbătrâni;

și sub aceleași acoperișuri îți va albi părul.

*Mereu vei sfîrși în acest oraș. Cît despre plecare – nu spera –
nici un vapor pentru tine, și nici un drum.*

*Așa cum ți-ai ruinat viața în acest ungher,
pe întregul pămînt la fel ți-ai fi distrus-o.*¹²⁰

ÎNTRE TIMPUL PERSONAL ȘI TIMPUL ISTORIC. S-a spus de nenumărate ori că tocmai substanța poeziei lui Kavafis e aceea care-i conferă poetului fizionomia sa particulară, imediat recognoscibilă, și așa este. Legată intim de atmosfera orașului Alexandria, opera lui Kavafis s-a născut la răscrucea marilor culturi „unde permanentul și revolutul nu sînt decît două elemente ale aceleiași misterioase clepsidre”¹²¹.

Kavafis este creatorul unei opere în care raporturile dintre biografia personală esențializată în versuri cu caracter de inscripție lapidară și istoria cotidiană reconstituită sau imaginată a Greciei elenistice par atît de adînc întrepătrunse, încît poeziile rezultate din această dublă obsesie se pot amesteca, își pot urma una altele în chip natural, în cuprinsul aceleiași cărți, într-un fel de anulare a distincțiilor temporale, în beneficiul unității valorilor umane perpetue.

Emblematică pentru întreaga creație a lui Kavafis e poate tocmai poezia *În luna lui Athyr* pe care am reprodus-o într-un capitol anterior. Textul acesta ne pune în fața nu numai a două forme de vorbire asemenea, ci și a două lumi corespondente. Avem, pe de o parte, o lume prezentă (perspectiva celui care descifrează textul fragmentar de pe piatra tombală) ale cărei valori efulgurante impun întoarcerea spre consistența trecutului și, pe de alta, mesajul opac, mutilat de vreme (inscripția mortuară) al unui cotidian istoric dînd mărturie despre o umanitate fragilă, prin nimic deosebită de cea a lumii moderne.

Specifică poeziei lui Kavafis e tocmai această voință de transgresare a timpurilor, a timpului personal și a celui istoric, această căutare a unor permanente ale ființei atît în amintirea personală

cît și în cărțile și documentele vechi care stîrnesc imaginația nostalgică. O individualitate precară, hipersensibilă, fascinată de desfătările senzoriale ale clipe, fugind de prezent pentru a-l regăsi în inefabile aduceri aminte, își caută identitatea mult în urmă, în epoci revoluate, obosite, animate de patimi deșarte și idealuri de frumusețe și lux. Viața personală sau istoria lumii alexandrine formează un conglomerat de fapte și imagini pe care numai poezia îl poate salva. Și viața celui care scrie și imaginarul celui care descifrează sensul ascuns al unei lumi de mult apuse sînt asemenea cuvintelor inscripției din poezia *În luna lui Athyr*. Amintirile și informațiile se dovedesc întotdeauna fatal fragmentare. Poezia reorganizează aceste fragmente, le scoate din uitare, le reformulează conținutul și le caută vechiul rost pentru a le putea acorda în final un sens.

Poezia lui Kavafis pare să vrea să demonstreze că viața oamenilor e aceeași oriunde și oricînd. Această viață e supusă acelorași legi ale bucuriei și plăcerii, ale durerii și suferinței. Ea înseamnă destin, soartă, întîmplare, senzație, gînd, uitare, amintire. Se face simțită în poezia lui Kavafis nostalgia unei lumi de echilibru și armonie, o nostalgie și o utopie conștiente de mirajele lor.

Ceea ce caută acest poet, cititor al lui Apolonius din Tyana și al lui Filostrat, al lui Plutarh și al unor vechi istorici obscuri, e contingenta vieții, misterul ei simplu și personal, adevărul omului și nu al mulțimilor, adevărul persoanei singulare și nu al istoriei care uniformizează totul sub numele unei epoci, al unei perioade.

Kavafis e un poet profund individual, obsedat de esența individualității. Iată această poezie care, folosindu-se de minime date particularizatoare, reconstituie destinul unui tînăr al lumii elenistice, dar care vorbește, de fapt, despre o situație oricînd posibilă, în orice timp istoric:

*Tînăr, de douăzeci și opt de ani, pe un vapor tinian,
 a sosit în acest port din Siria
 Emes, ca să învețe parfumeria.*